

POLSKOJĘZYCZNE MEDIA NA ZAOLZIU

URSZULA KOLBEROVÁ

Katedra slavistiky Filozofická fakulta Ostravská univerzita v Ostravě

ABSTRACT

Polish-language media in the region of Zaolzie

This article shows the history of Polish-language media in the region of Zaolzie. The first section provides a brief overview of periodicals in the discussed region since the end of World War II until 2012. The next brings the story of newspaper *Głos Ludu*, magazine *Zwrot* and magazines for children and young *Jutrzenka*, *Ogniwo* and *Nasza Gazetka*, brings information about Polish-language news in radio Český rozhlas Ostrava, and Polish language news in programmes of regional TVs and Czech Television 1.

Keywords: media, press, Zaolzie

Bezpośrednio po drugiej wojnie światowej na Zaolziu przystąpiono do odbudowy życia kulturalnego, społecznego, wznowiono polski ruch wydawniczy.

Pierwszym polskojęzycznym pismem, które powstało po zakończeniu drugiej wojny światowej, był *Głos Ludu*, którego pierwszy numer ukazał się 9 czerwca 1945 r. Natomiast 1 października 1945 r. Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Czechosłowacji, jeszcze bez zgody władz czechosłowackich¹, wydało po raz pierwszy pismo dla dzieci – uczniów szkół ludowych *Nasza Szkoła*, które stanowiło kontynuację przedwojennych: *Jutrzenki* i *Naszego Pisemka*. W roku 1947 *Nasza Szkoła* zmieniła swoją nazwę na *Jutrzenkę* ukazującą się do dzisiaj. Natomiast dla starszych uczniów powstała w tym samym roku *Praca Szkolna*, przemianowana w 1967 roku na *Ogniwo*, również nadal wydawane.

W połowie lat czterdziestych (w latach 1946–1949) wznowiono czasopismo katolickie drukowane przed wojną pod nazwą *W Obronie Prawdy*. Koniec lat 40.

¹ www.pctesin.cz/Ogniwo/historia.aspx (dostęp: 19.04.2008).

✉ Adres do korespondencji: Katedra slavistiky Filozofická fakulta Ostravská univerzita v Ostravě; Reální 5, 701 03 Ostrava; urszula.kolberova@osu.cz

to także czas, kiedy pojawiły się dwie gazetki redagowane przez środowiska harcerskie. W latach 1947–1948 wychodził *Zryw*, natomiast w roku 1948 *Brzask*.

Kolejnym pismem, które zaczyna swą działalność od końca 1949 r., jest miesięcznik kulturalno-społeczny *Zwrot*. Jego pierwszym redaktorem zostaje poeta i działacz społeczny Paweł Kubisz, który w okresie międzywojnia wydawał miesięcznik *Sztorcem*. *Zwrot* był kontynuatorem *Szyndziolów* ukazujących się w latach 1947–1949 – dodatku literackiego *Głosu Ludu*.

Po wojnie odrodziło się pismo ewangelickie *Przyjaciel Ludu*, które przetrwało kolejnych dziesięć lat, kończąc swoją działalność jako pismo polskojęzyczne w roku 1959; w latach następnych drukowano tam teksty w obu językach: polskim i czeskim.

Kolejnym ważniejszym periodykiem była (ukazująca się do końca 2012 roku już pod inną nazwą) *Gazetka Pioniera*, której pierwszy numer pojawił się na rynku wydawniczym 10 września 1952 roku. W latach 80. młodzież Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego (dalej: PZKO) wydała kilka własnych numerów *Gazetki*, zatytułowanych: *Suplement*, *Suplement Nowy* i *Suplement Młodych*.

Lata pięćdziesiąte to także okres, kiedy pojawiały się dwujęzyczne periodyki czesko-polskie. Zaliczyć tutaj można *Hlas rolníků – Głos Chłopów* ukazujący się w Karwinie od roku 1951, przemianowany w roku 1954 na *Karvinské noviny – Gazeta Karwińska*; *Vesnické noviny – Gazetę Wiejską*, wychodzącą w Czeskim Cieszynie w latach 1951–1960; *Vpřed – Naprzód*, drukowany od roku 1959 we Frydku-Mistku, w roku 1969 przemianowany na *Ozvěny – Echo* oraz *Trinecký Hutník – Trzywiecki Hutnik*, ukazujący się od roku 1949.

Jesienią 1965 roku przy PZKO powstaje Sekcja Folklorystyczna. Miała ona nawiązać do działalności Towarzystwa Ludoznawczego w Cieszynie, które istniało tu w latach 1901–1939. Cele Sekcji Folklorystycznej można krótko określić jako przeprowadzanie terenowych badań etnograficznych i dokumentowanie dorobku zaolziańskiej kultury – zbieranie i opracowywanie folkloru słownego, muzycznego, tanecznego.

Z założeń działalności Sekcji wynikało, że informacje, materiały itp., które jej członkowie pozyskali od ludu, powinny do ludu powrócić w formie wyników badań i opracowanej. Z tego powodu po początkowym, pozbawionym publikacji trzyletnim okresie działalności Sekcji w 1968 r. pojawił się pierwszy numer *Biuletynu Ludoznawczego*, od razu zdobywając licznych czytelników. Do dziś ukazało się 24 *Biuletynów*. Natomiast z okazji jubileuszu 5-lecia istnienia Sekcji Folklorystycznej w 1970 roku wydano pierwszą tematyczną publikację z serii *Zeszytów Ludoznawczych*. *Zeszyty Ludoznawcze* ukazywały się co pięć lat jako zeszyty jubileuszowe lub jako zeszyty monotematyczne, do tej pory ukazało się 21 numerów.

Na potrzeby PZKO wydawane były różne biuletyny, np. *Biuletyn Komisji Ruchu Kobiet* (w latach 1972–1975), *Biuletyn Sekcji Życia Towarzyskiego PZKO* (1984–1989), *Biuletyn Informacyjny* dla kół PZKO (od roku 1969). Ponadto koła najczęściej wydawały i wydają własne informatory.

Warto jeszcze wspomnieć o kalendarzach, które zaczęły się ukazywać od razu po wojnie i wychodzą po dziś dzień – najpierw *Kalendarz Głosu Ludu* w latach 1945–1953, później *Kalendarz Zwrotu* w latach 1954–1961 i w końcu *Kalendarz Śląski*, który jest wydawany od 1962 roku do dziś.

Dopiero aksamitna rewolucja stworzyła możliwość powrotu do dawnych organizacji (nawiązanie do tradycji międzywojennej działalności Macierzy Szkolnej), powstania nowych (Rada Polaków, Zrzeszenie Literatów Polskich w RC, Rodzina Katyńska i in.). Doszło wtedy do zdekomunizowania *Głosu Ludu*, *Zwrotu*, *Ogniwa*, *Jutrzenki* i *Naszej Gazetki*. Powstały nowe, wolne od cenzury komunistycznej pisma, jak *Wiarus*, kwartalnik koła polskich kombatantów w Republice Czeskiej, którego pierwszy numer pojawił się w roku 1993 w Czeskim Cieszynie, czy *Macierz* – kwartalnik Macierzy Szkolnej w Republice Czeskiej ukazujący się od roku 1992. W latach 1993–1994 ukazało się osiem numerów pisma *Nasze Sprawy*, w cierlickiej szkole w latach 1995–1996 wydawano pisemko *Kleks*, wychodziło ono w 5–6 egzemplarzach, niestety nie zachował się ani jeden egzemplarz. Od 1994 r. zaś swój czesko-polski kwartalnik pod nazwą *Informátor slezské diakonie – Informator Dziekanatu Śląskiego* wydaje również ewangelicki dziekanat.

Głos Ludu

Dzieje *Głosu Ludu* obejmują bardzo długi okres, prawie siedemdziesiąt lat. Pierwszy numer ukazał się wkrótce po zakończeniu wojny, w sobotę 9 czerwca 1945 roku we Frysztacie, a pierwszym redaktorem naczelnym został Henryk Jasiczek. Gazeta ukazuje się do dnia dzisiejszego, jednak ulegała znacznym przeobrażeniom. Przez pięćdziesiąt pięć lat ukazywała się jako organ ostrawskiego Komitetu Okręgowego Komunistycznej Partii Czechosłowacji. O jej prokomunistycznym kierunku świadczył nie tylko wydawca, ale przede wszystkim treść, język i charakterystyczny styl bliski „nowomowie”. Z komunistyczną tradycją *Głos Ludu* zerwał po aksamitnej rewolucji. Ostateczne zmiany udało się przeforsować wraz z objęciem funkcji redaktora naczelnego przez Mariana Siedlaczka.

Lata 1945–1949 to czas stabilizacji pisma. Są to również lata, w których pomimo kursu komunistycznego dominują przede wszystkim zagadnienia związane z kwestią zakończenia wojny, utwaleniem granicy na Olzie i definitywnej przynależności Zaolzia do Czechosłowacji. Z powyższym związane są kwestie narodowościowe, kłopoty polskiego szkolnictwa.

Nowe realia powojenne, ataki na środowiska byłego polskiego rządu emigracyjnego, aprobata nowego stanu rzeczy w Polsce to główne tematy narzucane przez coraz silniejszy nurt lewicowy, zyskujący na znaczeniu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Na łamach gazety mnożą się ataki i utyskiwania na politykę Czechosłowackiej Partii Narodowo-Socjalistycznej i ludowców. Wraz z przewrotem w lutym 1948 r. i dojściem komunistów do władzy charakter pisma

gwałtownie się nie zmienia; *Głos Ludu* był od samych początków gazetą partyjną, jednak kolejne lata przynoszą zmianę kursu redakcji.

Po roku 1950 wzrasta funkcja informacyjno-dydaktyczna gazety, *Głos Ludu* włącza się także w nurt usilnych starań o stworzenie mitu dobrobytu socjalistycznego. Artykuły drukowane w latach 1950–1955 przynoszą niemal wyłącznie informacje o przekraczaniu planów i dokonaniach człowieka socjalistycznego. Tchną niesłychanym zapałem, wiarą w nowe, lepsze jutro. Publikacjom okresu realizmu socjalistycznego, nie były też obce procesy polityczne, echa zimnej wojny i wskazywanie na otoczenie rzekomo pełne szpiegów i złowrogiej reakcji. Społeczeństwo było tym wszystkim z powodzeniem zastraszane.

Trzeci okres historii *Głosu Ludu* obejmuje lata 1956–1969. Rozpoczyna się w momencie odwilży związanej ze zmianą przywództwa radzieckiego po śmierci Stalina, a kończy likwidacją polityki odprężenia. Częściowa liberalizacja życia społecznego zaczyna docierać do republik radzieckich po XX Zjeździe KPZR, który zapoczątkował krótki proces destalinizacji. Z powyższymi zdarzeniami wiążą się przemiany w czechosłowackiej prasie, częściowe odpolitycznienie gazet i pojawianie się w latach 1956–1957 artykułów o neutralnej treści. Kolejne lata (1958–1967) przynoszą stopniowy powrót do stanu sprzed 1956 roku – co spowodowało rosnące niezadowolenie społeczeństwa i doprowadziło w 1968 roku do praskiej wiosny.

Bolesny czas praskiej wiosny zamyka okres nadziei na odpolitycznienie życia społecznego, a tym samym i gazety. W 1969 roku do *Głosu Ludu* dotarła „socjalistyczna normalizacja”, a wraz z nią nastąpiły kolejne zmiany personalne w gazecie. Redaktorzy naczelni *Głosu Ludu* zmieniali się: Jasiczka (odwołanego za poglądy rewizjonistyczne) zastąpił w 1958 roku Jan Szurman, w 1964 roku tę funkcję objął kolejny redaktor, Tadeusz Siwek). W roku 1969 stanowisko naczelnego objął Stanisław Kondziołka – w historii *Głosu Ludu* zaczyna się kolejny okres, który zamykają wydarzenia aksamitnej rewolucji.

Czas „socjalistycznej normalizacji” to dla *Głosu Ludu* trudny okres. Najpierw dochodzi do rozprawienia się z polityką postyczeniową (1969–1971), następnie do próby powrotu do polityki początkowych lat 50. (1972–1979), a w końcu przychodzi lata 80., przynoszące pierwsze pęknięcia w bloku radzieckim.

W latach 1972–1979 na łamach pisma popularyzowana jest tematyka szkolenia partyjnego, przybliżane założenia programu partii i zasady marksizmu-leninizmu. Partia prowadzi nową „politykę zobowiązań“, w myśl której niemal wszystko każdego człowieka zobowiązuje: zaufanie społeczeństwa, czyny społeczne, zwycięski luty... Znow pojawia się pewnego rodzaju „orderomania”, podkreślana jest jedność społeczeństwa, partii i krajów socjalistycznych, obchodzone są sztandarowe święta komunistyczne, jak zwycięski luty, rewolucja październikowa, kolejne rocznice powstania PRL-u, Dzień Górnika i inne. Wciąż prowadzi się politykę okłamywania społeczeństwa. Nierzadko można przeczytać artykuły o pomyślnym rozwoju gospodarki bloku socjalistycznego.

Lata osiemdziesiąte, druga dekada „socjalistycznej normalizacji”, miały się odznaczać aktywną postawą społeczną, wzorowym wywiązywaniem się z zadań pięcioletni oraz czynami społecznymi. Na samym początku dekady łamy gazety sprawiają wrażenie, jakoby nastąpiła pewna liberalizacja stosunków społecznych – a to za sprawą większej liczby artykułów neutralnych politycznie, o ogólnej tematyce, i zaznaczającym się zmniejszeniu liczby artykułów programowo-ideologicznych. Jednak już od 1983 roku można zanotować tendencję przeciwną.

Początek lat osiemdziesiątych przynosi dużo informacji o Polsce, w której pod koniec 1980 roku powstała Solidarność. Komentowane są na bieżąco informacje o nowym ruchu antykomunistycznym, a partia dokłada wszelkich starań, by wydarzenia ukazać w zgodnym ze swoją polityką świetle. Z kolei druga połowa lat 80. charakteryzuje się w Rosji podjęciem kroków zmierzających ku reformie systemu ekonomicznego; Gorbaczow inicjuje politykę przebudowy i jawności. Jednak do *Głosu Ludu* liberalizacja dociera bardzo powoli, prawie niezauważalnie. Spadek liczby artykułów ideologicznych zanotować możemy dopiero od roku 1987 i to ledwo zauważalny. O przełomie możemy mówić dopiero w okresie aksamitnej rewolucji.

Lata 1969–1989 od samego początku charakteryzują się zwrotem ku sprawom polskim, przede wszystkim na polu kultury, sztuki i rozrywki. W owym okresie problematyka kulturalna przeżywa na łamach gazety swój rozkwit: pojawia się mnóstwo recenzji, wierszy, opowiadań, rubryk kulturalnych.

W roku 1986 dochodzi do kolejnej zmiany na stanowisku redaktora naczelnego. Miejsce Stanisława Kondziołka zajmuje Henryk Kiedroń – przeprowadzi on *Głos Ludu* przez trudne czasy aksamitnej rewolucji, ku demokracji.

Od 1990 roku *Głos Ludu* jest stopniowo dekomunizowany. Owe zmiany związane z upadkiem starego reżimu rozpoczyna dopiero październik 1991 roku, kiedy obowiązki redaktora naczelnego przejmuje Marek Matuszyński, a po nim, w roku 1992, Marian Siedlaczek. Zmienia się koncepcja gazety. Ma miejsce zdecydowany zwrot w stronę czytelnika zaolziańskiego. Najczęściej poruszonymi tematami stają się sprawy regionu i mniejszości polskiej. Zanikają wiadomości ogólnokrajowe.

Od roku 1994 funkcję nowego naczelnego pełnił Władysław Biłko, w 2000 roku na fotelu kierującego gazetą zasiadła pierwsza kobieta – Henryka Bittmar. Po jej rezygnacji stanowisko to przejściowo objął Kazimierz Santarius. W roku 2003 zastąpiła go kolejna kobieta – Danuta Branna. Ostatnią redaktorką naczelną, pełniącą obowiązki od 1 stycznia 2005 do ostatniego kwartału 2008, była Beata Schönwald. Po niej redaktorem naczelnym został Wojciech Trzcionka. W tym czasie *Głos Ludu* przechodzi wiele zmian, ale w dalszym ciągu skupia się na sprawach Zaolzia, mniejszości polskiej i jej problemach. Obecnym redaktorem naczelnym jest Tomasz Wolff.

Zwrot

W grudniu 1949 r. comiesięczny dodatek do *Głosu Ludu* pt. *Szyndzioly* przekształca się w miesięcznik społeczno-kulturalny *Zwrot*. Wydawcą *Zwrotu* jest Zarząd Główny PZKO w Czechosłowacji. Od początku powstania do dziś *Zwrot* pełni na Zaolziu misję kulturotwórczą, wykorzystując przede wszystkim dorobek badawczy i twórczy regionalnego środowiska intelektualnego, literackiego i artystycznego. O misji kulturotwórczej od pierwszego numeru informował podtytuł pisma – *Miesięcznik poświęcony sprawom społecznym, oświatowym, kulturze i sztuce*.

Pierwszym redaktorem naczelnym został znany pisarz i działacz literacki Paweł Kubisz², m.in. założyciel Śląskiego Związku Literacko-Artystycznego w Czechosłowacji w 1937 r., a po wojnie (1947) Sekcji Literacko-Artystycznej przy ZG PZKO (dalej: SLA). Natomiast obowiązki redaktora odpowiedzialnego pełnił Henryk Jasiczek; miesięcznik redagował Zespół.

Pierwotnie *Zwrot* wychodził w formacie A4, w objętości 16 stron; czasem – w wydaniu poszerzonym – liczba stron dochodziła do 20 lub 24. W przeciągu pierwszego roku swego istnienia *Zwrot* ukazywał się w nakładzie 7500 egzemplarzy, jednak szybko okazało się, że taki nakład przekracza realne możliwości sprzedaży i zmniejszono go do 4500 egzemplarzy.

Nazwa czasopisma w chwili jego powstania nawiązywała do przemian ideologiczno-ustrojowych w Czechosłowacji po 1948 roku. *Pismo miało być jak gdyby zwrotnicą, umożliwiającą społeczeństwu naszemu w zakresie spraw kulturalno-oświatowych przejście na nowe tory socjalistycznego życia*³ – pisano w artykule rocznicowym. W kolejnym czytamy, że programem czasopisma jest *walka o całkowity zwrot w umysłach i działaniu mas, walka o przeorientowanie światopoglądu społeczeństwa, o kulturę, której sensem i treścią jest wychowanie nowego człowieka*⁴. Z propozycją nazwy wystąpił Paweł Kubisz⁵.

Pierwsze lata działalności *Zwrotu* (1949–1955) przypadają na okres „budowania socjalizmu”. W pierwszym numerze miesięcznika czytamy:

*Żyjemy w kulturze polskiej, współtworzymy kulturę polską – polską pod względem formy, nową, socjalistyczną pod względem treści [...] Nowy miesięcznik kulturalny powinien stać się kuźnią, w której ogniu dyskusji wykuwać będziemy wytyczne dla całej naszej działalności kulturalnej w terenie*⁶.

W *Zwrocie* w tym czasie również pojawiają się artykuły podobne jak w *Głosie Ludu*: ideologiczne, polityczne, agitacyjne i programowe, przypominające o sztandarowych świętach – ale nie tylko. Zgodnie ze swoimi założeniami *Zwrot* jako miesięcznik kulturalny drukował przeważnie artykuły nieideologiczne,

² Figuruje z imienia i nazwiska jako redaktor naczelny od 1951 r., nr 2.

³ J. Kurzelowski: Z okazji 10-lecia *Zwrotu*, *Zwrot* 1959, nr 12, s. 9.

⁴ H. Jasiczek: Narodziny *Zwrotu*, *Zwrot* 1959, nr 12, s. 10.

⁵ B. Bielan: Nasz jubileusz, *Zwrot* 1979, nr 12, s. 9.

⁶ H. Jasiczek: Jak należy pojmować zadania *Zwrotu*, *Zwrot* 1949, nr 1, s. 1.

o treści neutralnej, dotyczące nauki, sztuki, teatru, folkloru, literatury, publikował opowiadania, wiersze, przedstawiał sylwetki wybitnych osobistości świata kultury i literatury zaolziańskiej oraz polskiej (Mickiewicz, Tuwim, Konopnicka, Żeromski), czeskiej (Zeyer, Němcová), doniesienia z życia PZKO, SLA, informacje o polsko-czeskiej współpracy na polu sztuki. Na łamach miesięcznika ogłaszano konkursy literackie.

Spadek liczby artykułów ideologicznych zauważamy zwłaszcza po roku 1956, pojawia się wtedy jeszcze więcej publikacji o neutralnej treści, np. informacji ze świata nauki (o konferencjach slawistycznych, współpracy naukowców polskich i czechosłowackich).

Teksty nie traktowały wyłącznie o Zaolziu, do współpracy nad miesięcznikiem zapraszano fachowców polskich i czeskich. W tym czasie – przykładowo – pojawiła się rubryka „Poetyckie wzloty” Jana Kurzelowskiego o poezji Śląska Cieszyńskiego i Zaolzia, czy artykuły Franciszka Popiołka. Kolejny temat *Zwrotu* to działalność artystyczna regionu (informacje o literaturze, muzyce, teatrze, plastyce).

W okresie 1958–1967 w *Zwrocie* znowu przeczytać możemy więcej artykułów o treściach ideologicznych – najczęściej dotyczą sztandarowych świąt komunistycznych, przypominają ważne dla reżimu rocznice. Na stronach poświęconych kulturze, sztuce, literaturze i nauce pojawiają się opowiadania, wiersze, doniesienia teatralne, artykuły o ważnych osobistościach świata literatury, o podboju kosmosu itp. Informacje z regionu i kraju to głównie doniesienia o działalności PZKO i jego zjazdach oraz o działalności i wytycznych KPCz i KPZR. Mowa m.in. o Zjeździe Kultury Socjalistycznej w Pradze (1959 r.), Spartakiadzie (1960 r.), w roku 1961 pojawia się cykl artykułów popularnonaukowych z okazji 40-lecia KPCz. W tym okresie na łamach czasopisma rozwija się reportaż, toczą się dyskusje z czytelnikami na temat literatury zaolziańskiej. *Zwrot* drukuje liczne doniesienia z terenu, ocierając się o sprawozdawczość⁷.

Od 1958 roku redaktorem naczelnym zostaje Tadeusz Siwek. Od pierwszego numeru w 1959 roku zmienia się podtytuł pisma (na *Miesięcznik Kulturalno-Społeczny*), szata graficzna jest nieco inna i pojawiają się nowe działy.

Kolejna zmiana na stanowisku redaktora naczelnego następuje w połowie roku 1964, od szóstego numeru pismem kieruje Jan Rusnok. Wraz z nowym redaktorem naczelnym następuje powrót do tematów bardziej historycznych, literackich, artystycznych. Pojawia się recenzja teatralna, reportaż literacki.

W roku 1966 dochodzi też do zmiany podtytułu na *Miesięcznik Społeczno-Kulturalny*.

W roku 1967 cena miesięcznika zostaje podniesiona z 1 Kčs do 2 Kčs. Podwyżkę spowodowało podniesienie cen papieru i druku, ale w dalszym ciągu nie

⁷ K. Kaszper: *Zwrot – zwierciadło społeczeństwa*, *Zwrot* 1974, nr 12, s. 5.

pozwalala na pokrycie całkowitych kosztów przygotowania miesięcznika. Niedobór pokrywały dotacje państwowe⁸.

W latach 1968–1971 *Zwrot* przechodzi liczne zmiany. Niewiele jest artykułów ideologicznych, przeczytać można wiersze, publikowane są sylwetki pisarzy i osobistości zaolziańskich oraz pisarzy polskich, opowiadania, doniesienia z działalności kół PZKO, wywiady, ciekawostki, przybliża się prasę regionu sprzed stu lat, pojawia się rubryka dotycząca kultury języka, wspomniane są ważne rocznice związane z historią i kulturą, dużo miejsca poświęca się tematom dotyczącym młodzieży, dyskusji o młodych i Stowarzyszeniu Młodzieży Polskiej, ważne stają się też tematy historyczne.

Zwrot liczy wtedy 32 strony formatu B5. Z pismem współpracują tacy pisarze, nauczyciele, badacze literatury, dziennikarze i naukowcy jak: Karol Kadłubiec, Robert Danel, Kazimierz Jaworski, Władysław Josiek, Łada Krumnikłowa, Edmund Rosner, Józef Chlebowczyk, Bogusław Sławomir Kunda, Bogdan Kisza i inni.

Kiedy w sierpniu 1968 roku rozpoczęła się inwazja wojsk układu warszawskiego na Czechosłowację, redaktorzy *Zwrotu* potępili agresję, popierając jednocześnie Dubczekowski „socjalizm z ludzką twarzą” i realizację demokratycznych przemian. Redaktor Henryk Jasiczek wystąpił z przemówieniem w telewizji czechosłowackiej, gdzie bardzo krytycznie wyraził się o tzw. „pomocy międzynarodowej naszych sojuszników”.

Okres od sierpnia 1968 roku do początku „normalizacji” to oprócz spraw kultury i sztuki przede wszystkim rozważania nad demokratyzacją. Pojawiają się artykuły dotyczące aktualnych wydarzeń na scenie politycznej, rozważania o demokracji w kontekście historycznym (np. demokracja w Atenach, Rzymie). Kolejne artykuły poruszają już temat „normalizacji”.

Rok 1969 kontynuuje stare rubryki i tematy. Pojawiają się opinie na temat sierpnia 1968. Od numeru 11. następuje zmiana na stanowisku redaktora naczelnego – miesięcznik redaguje Rada Redakcyjna z zespołem, którego przewodniczącym zostaje Tadeusz Chrząszcz, sekretarz ZG PZKO. Na razie na łamach miesięcznika pojawiają się artykuły dotyczące literatury, wciąż prezentowana jest twórczość takich pisarzy, jak Henryk Jasiczek, Władysław Sikora, Wilhelm Przechek, których później skazano na milczenie.

Kolejny, 1970 rok przynosi więcej tekstów dotyczących Lenina, przybliżających jego poglądy na kwestie narodowościowe. Drukuje się wiersze jemu poświęcone, artykuły w setną rocznicę jego urodzin. Ma miejsce krytyka polityki lat 1968–1969. Pojawiają się urywki i cytaty z przemówień działaczy i polityków.

„Normalizacja” wraz ze zmianami personalnymi dotarła do *Zwrotu* w 1970 roku. Redaktorzy Jan Rusnok i Henryk Jasiczek za swoją postawę po roku 1968, na podstawie uchwały zebrania plenarnego ZG PZKO z dnia 5 V 1970 roku

⁸ *Zwrot* 1966, nr 12, s. 30.

i w konsekwencji nacisku ze strony struktur KPCz, zostali odwołani ze stanowisk redaktorów *Zwrotu* i rozwiązano z nimi służbowy stosunek pracy⁹.

Lata 1972–1979 to okres „normalizacji społecznej”. W tym czasie w *Zwrocie* znów zwiększa się liczba artykułów ideologicznych i rocznicowych jak również cytatów z przemówień czeskich, regionalnych i polskich działaczy partyjnych. Dużo miejsca poświęca się młodzieży, kobietom oraz ich roli społecznej. W tym czasie periodyk drukuje także dużo artykułów dotyczących literatury (np. „Literatura polska po 1960 r.”, „Dialogi o literaturze”), na stronach *Zwrotu* toczy się dyskusja o literaturze zaolziańskiej, prasie, języku, regionalizmie, folklorze. Drukują się dużo PZKO-wskiej publicystyki.

Zwrot w tym okresie przechodzi następujące zmiany: w 1972 r., od numeru dwunastego powołany zostaje nowy redaktor naczelny – Eugeniusz Suchanek, od roku 1973 rozrasta się do 40 stron. Kolejna zmiana na stanowisku redaktora naczelnego przychodzi wraz z czwartym numerem 1976 roku – zostaje nim Bronisław Bielan, wtedy też zostaje znowu powiększona objętość pisma – do 48 stron. Rok 1977 przynosi zmianę układu graficznego, formatu – na A5 i zwiększenie liczby stron do 64. Więcej miejsca poświęca się publicystyce związkowej. W 1979 roku dochodzi do podwyższenia ceny z 2 koron na 2,50. Objętość pisma liczy już do 80 stron, a nakład sięga 4250 egzemplarzy.

W 1980 roku, od numeru pierwszego, dochodzi do zmiany na stanowisku redaktora naczelnego; obowiązki chwilowo pełni Halina Kowalczyk. Od numeru piątego stanowisko to obejmuje Kazimierz Kaszper. Natomiast w latach 1981–1982 redaktor naczelny nie jest określany z nazwiska, *Zwrot* „redaguje zespół redakcyjny”. Taki stan trwa aż do numeru dziewiątego z 1983 roku, kiedy redaktorem naczelnym zostaje Piotr Przeczek.

W tych latach w *Zwrocie* możemy tradycyjnie już przeczytać artykuły ideologiczne (np. „Dzieje KPCz”, „Ludzie KPCz”) oraz dotyczące szkolnictwa, folkloru, literatury i teatru, poezje, urywki prozy, recenzje, doniesienia o działalności PZKO. Od roku 1984 pojawiają się także artykuły o nowej tematyce, np. o aerobiku, medycynie (np. na temat AIDS) czy rubryka „Mozaika” przynosząca różnorodności. Rok 1988 przynosi pierwsze artykuły o „przebudowie”, a poszczególne numery zaczynają się skupiać na jednym temacie, drukując około 3–5 artykułów na dany temat (np. wychowanie, środowisko, dziecko, książka).

Zwrot z racji swojej periodyczności nigdy na bieżąco nie reagował na aktualne wydarzenia polityczne. Artykuły dotyczące ideologii i polityki były raczej ogólne, z rzadka odnosiły się do konkretnych, bieżących wydarzeń. Nie inaczej było w sprawie wprowadzenia stanu wojennego w Polsce, któremu nieco miejsca poświęcono w artykule omawiającym ogólnie sytuację polityczną na świecie. Znalazła się w nim wzmianka o tym, że powołanie *WRON* oznacza niewątpliwie

⁹ Komunikat, *Zwrot* 1970, nr 5, s. 3.

*kres bezkarnego działania sił kontrrewolucyjnych, przywrócenie ładu, porządku, obywatelskiej dyscypliny i klimatu poszanowania prawa*¹⁰.

Dopiero pierwsze numery *Zwrotu* z 1990 roku żywo reagują na zachodzące zmiany polityczne i aksamitną rewolucję (numer grudniowy zamknięto jeszcze przed rozpoczęciem rewolucji). W nowych czasach kilkakrotnie dochodzi do podniesienia ceny miesięcznika, do 4 Kčs (1990) i 5 Kčs (1991).

Lata 1990 i 1991 przynoszą liczne artykuły o istotnych faktach historycznych dawniej przemilczanych lub fałszowanych, jak np. sprawa katyńska, a także dotyczące literatury, powstania i działalności nowych organizacji (Kongres Polaków), nowej sytuacji mniejszości i jej perspektyw. W roku 1990, począwszy od numeru dwunastego zmienia się redaktor naczelny. Znowu zostaje nim Jan Rusnok, usunięty z tego stanowiska w okresie normalizacyjnym.

Rok 1991 zapoczątkował także stopniowy i stały spadek nakładu. W 1991 roku *Zwrot* wychodził w nakładzie 3600 egzemplarzy.

W roku 1992 mają miejsce dwie zmiany podtytułu pisma. Najpierw brzmi on: *Miesięcznik Społeczno-Kulturalny Polaków w Czechosłowacji*, a od numeru piątego – *Miesięcznik Społeczno-Kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Czechosłowacji*. Kolejna zmiana zajdzie w roku 2007. *Zwrot* zostanie wtedy *Miesięcznikiem Regionalnym*; natomiast w roku 2009, począwszy od numeru szóstego – *Magazynem Regionalnym, Miesięcznikiem Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w RC*.

W minionym dwudziestolecu nadal zmieniali się redaktorzy naczelni pisma – w 1992 roku, od numeru siódmego obowiązki te pełnił Władysław Młynek, w 1993 roku od numeru drugiego – Dorota Havlík, w roku 1995 od numeru piątego – Elżbieta Strózczyk, od numeru pierwszego w 2007 roku – Kazimierz Kaszper. Ostatnia zmiana nastąpiła w roku 2012, od numeru czwartego pismo prowadzi Halina Szczotka.

W nowej rzeczywistości następują podwyżki ceny miesięcznika. W 1994 roku numer kosztuje 8 Kč, w roku następnym – 10 Kč, w 1996 roku – 12 Kč, w 1998 roku – 14 Kč, w 2002 roku – 15 Kč, w roku 2005 – 20 Kč i w roku 2008 – 30 Kč. Ta ostatnia cena obowiązuje do dziś.

Natomiast nakład spada – w 1995 roku do 3000 egzemplarzy, w roku następnym do 2500, w roku 2010 – dwukrotnie do 1700 i 1600 egzemplarzy, w 2011 roku do 1500 – i taki jest aktualnie nakład *Zwrotu*.

Od roku 2007 zmienia się również szata graficzna oraz liczba stron – *Zwrot* ukazuje się w formacie A4, jest cały w kolorze, ma 48 stron. Od roku 2009 (numer czwarty) miesięcznik zostaje poszerzony do 64 stron, w roku następnym, od numeru dziesiątego liczba stron znowu spada do 48.

Zwrot ostatnich 20 lat skupia się na sprawach regionu, polskiej mniejszości, przynosi informacje o działalności organizacji zaolziańskich, poszczególnych kół PZKO-wskich, czasami drukuje doniesienia z Polski, przybliża działalność chó-

¹⁰ T. Chrzęszcz: Próba prognozy, *Zwrot* 1982, nr 1, s. 3–4.

rów, teatru, drukuje poezje i urywki z dzieł polskich krajowych i zaolziańskich pisarzy, pojawia się dużo artykułów o literaturze, polsko-czeskich kontaktach literackich, o historii, folklorze; są drukowane recenzje, artykuły naukowe, sylwetki wybitnych twórców zaolziańskich i polskich, informacje o imprezach kulturalnych.

Generalnie treść pisma jest zgodna z aktualnymi potrzebami polskiej społeczności zaolziańskiej i jego wydawcy – PZKO. W okresie, kiedy miesięcznik prowadził Kazimierz Kaszper, ukazywały się także informacje, refleksje i reportaże na temat wydarzeń światowych. Pojawiła się retrospekcyjna rubryka: „Wydziobane z łamów”, gromadząca skrótowe przedruki, doniesienia *Zwrotu* sprzed lat, także nowe rubryki przynoszące informacje o muzyce, filmie światowym; drukowane są różnorodne reportaże.

Nr czwarty z 2010 roku przynosi informacje o katastrofie smoleńskiej, publikuje pełną liczbę ofiar, kondolencje, informacje na temat przebiegu lotu, powraca do zbrodni katyńskiej sprzed lat i drukuje wiersze twórców polskich o Katyniu (Herbert, Twardowski).

W roku 1999 *Zwrot* obchodził jubileusz – 50-lecie istnienia, natomiast w roku 2008 ukazał się siedemsetny numer miesięcznika (nr 3/2008).

Pisma dziecięce i młodzieżowe

Czasopiśmiennictwo dla dzieci na Śląsku Cieszyńskim i na Zaolziu może się poszczycić długoletnią tradycją. Już pod koniec XIX wieku na forum ówczesnego Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego na Śląsku Cieszyńskim zauważono potrzebę powołania regionalnej gazetki dla dzieci¹¹. Powstaje wtedy czasopismo *Jutrzenka*, której wydawcą i redaktorem był nauczyciel szkoły w Trzanowicach, Klemens Matusiak. Po II wojnie światowej w 1945 roku. Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Czechosłowacji postanowiło na wniosek nauczyciela Jana Kotasa wydawać dwa czasopisma młodzieżowe, które zastąpiłyby brakujące podręczniki. Czasopismu dla dzieci młodszych nadano tytuł *Nasza Szkoła* (była kontynuatorką *Jutrzenki*¹² i przedwojennego *Naszego Pisemka*¹³), gazetka dla starszych dzieci została nazwana *Pracą Szkolną*. Pierwsze numery obu czasopism ukazały się 1 października 1945 roku. Ukazują się (choć już pod inną nazwą) do dziś w trakcie trwania roku szkolnego, czyli od września do czerwca.

¹¹ J. Ondrusz: Pisma dla młodzieży. *Jutrzenka* – przyjaciel młodszych dzieci szkolnych, *Zwrot* 1972, nr 9, s. 7.

¹² Pisemko obrazkowe dla dzieci, pierwszy numer pojawił się w kwietniu 1911 r. Założycielem był nauczyciel Klemens Matusiak. Pisemko ukazywało się w latach 1911–1915, później w 1922 r. Nakład wahał się od 4500 do 8600 egzemplarzy.

¹³ Pisemko wydawane w latach 1922–1938 jako kontynuator *Jutrzenki* i *Naszej Młodzieży* (pisma o podobnym charakterze jak *Jutrzenka*; *Naszą Młodzież* wydawał Związek Nauczycielstwa Śląska Wschodniego). *Nasze Pisemko* wydawało Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Czechosłowacji.

Wydawcą pierwszych dwóch roczników obu pisemek było Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Czechosłowacji, później Zarząd Główny PZKO. Nakład *Naszej Szkoły* wynosił w 1945 r. – 4800 egzemplarzy, w 1946 – 4000, a w roku 1947 – 3600. Liczyła 16 stron i kosztowała początkowo jedną, potem dwie korony¹⁴. *Praca Szkolna* liczyła aż 48 stron i kosztowała 3 korony (danych o wysokości nakładu brak)¹⁵.

Chociaż w pierwszych dwóch rocznikach znajdujemy informację, że redaktorem odpowiedzialnym jest Adam Kubala, emerytowany dyrektor szkoły w Trzyńcu, to pisemkami kierował Jan Kotas, który jako redaktor naczelny figuruje od trzeciego rocznika. Po nim redaktorem naczelnym był nauczyciel i dyrektor Polskiej Szkoły Średniej w Trzyńcu, Gustaw Przeczek, który razem z Janem Kotasem redagował także *Pracę Szkolną* i to aż do roku 1974.

Stosunkowo szybko zostaje przywrócona stara nazwa *Jutrzenki* – od 1947 roku. Nazwa drugiego czasopisma *Ogniwo* – zamiast *Pracy Szkolnej* – przyjęła się w 1966 roku.

Jutrzenka od początku swej działalności stara się bawiąc – uczyć. W swym założeniu przeznaczona dla małych dzieci umieszcza na swych łamach bajki, opowiadania, wiersze, zgadywanki, gry, pokazuje wzorce właściwego zachowania, znajdujemy w niej opisy zwyczajów i aktualnych świąt, miesięcy, pór roku. Drukuje informacje o polskich pisarzach, historii, Śląsku Cieszyńskim. Cechuje ją żartobliwy styl. Podobnie swe treści prezentuje *Ogniwo*, przeznaczone dla starszych dzieci i młodzieży, a dawniej również dla uczniów innych narodowości uczących się języka polskiego¹⁶. *Ogniwo* zaznajamia z lekturami, literaturą polską, prezentuje osiągnięcia techniki czy prace samych uczniów. Oba czasopisma, przede wszystkim w początkowym okresie swej działalności, miały cechy podręcznika i różne działy tematyczne; zamieszczały ćwiczenia, tematy wypracowań. Pisemka wydawały również wskazówki metodyczne, w których sugerowały np. pewne teksty do wykorzystania na lekcjach różnych przedmiotów, ponieważ podręczniki służyły nawet kilkanaście lat i nie odzwierciedlały aktualnego stanu wiedzy z różnych dziedzin¹⁷.

W pierwszych numerach (zwłaszcza w rocznikach II i III) były publikowane streszczenia materiałów nauczania z czternastu przedmiotów. Dodatki te w postaci luźnych arkuszy miały większy nakład i objętość niż same czasopisma¹⁸.

Od rocznika VI (od roku 1951), obowiązki redaktora naczelnego *Jutrzenki* obejmuje nauczyciel, prozaik i folklorysta Józef Ondrusz. Wtedy dochodzi też do zmiany wydawcy gazetki, po Zarządzie Głównym PZKO, staje się nim *Krajský národní výbor* (Wojewódzka Rada Narodowa) w Ostrawie, a po kilku miesiącach

¹⁴ <http://www.pctesin.cz/ogniwo/index.php?h=126151762262396778> (dostęp: 7.01.2012).

¹⁵ Tamże.

¹⁶ G. Przeczek: Pisma dla młodzieży. Wkład *Ogniwa* w kształtowanie młodzieży, *Zwrot* 1972, nr 9, s. 8.

¹⁷ Wypowiedź H. Żabińskiej w artykule: *Jutrzenka, Ogniwo, Zwrot* 1980, nr 12, s. 11.

¹⁸ Wypowiedź J. Kotas w artykule: *Jutrzenka, Ogniwo, Zwrot* 1980, nr 12, s. 9–10.

Státní nakladatelství učebnic (Państwowe Wydawnictwo Podręczników) w Pradze. Kolejna zmiana wydawcy przypada na rok 1952, kiedy zostaje nim *Státní pedagogické nakladatelství* (Państwowe Wydawnictwo Pedagogiczne) w Pradze, które jest własnością Ministerstwa Szkolnictwa. SPN wydaje *Jutrzenkę* aż do grudnia roku 1990 roku.

Pod kierunkiem Ondrusza *Jutrzenka* rozwija się prężnie, także dzięki ilustratorom (nauczyciele Paweł Zabystrzan i Roman Žyła). W tym czasie rośnie nakład pisemek do 4000 egzemplarzy, 32 strony formatu A5. Zdarza się, że do numerów są dołączane wkładki elementarzowe.

Z gazetkami współpracowali także literaci, dziennikarze, społecznicy, m.in. Gustaw Fierla, Janina Kowalska, Karol Piegza, Henryk Jasiczek, Józef Macura.

We wrześniu 1952 roku pojawia się kolejne piśmko *Gazetka Pioniera* – dwutygodnik dla dzieci i młodzieży, a przede wszystkim dla harcerzy¹⁹. Od roku 1956 ukazywało się co tydzień. Redaktorem naczelnym od jego powstania do roku 1983 był Antoni Sochor. Wkrótce do redakcji dołączyła Janina Kowalska. W tym czasie *Gazetka Pioniera* wychodziła nakładem praskiej *Mladé fronty* w liczbie od 2500 do 2000 egzemplarzy w różnych latach; objętość periodyku wynosiła 8 stron formatu A8.

We wrześniu 1958 roku do redakcji *Jutrzenki* jako jej nowy redaktor naczelny przychodzi Henryk Jasiczek, który obowiązki te pełni aż do czerwca 1970 (roczniki XIV–XXV). Pozyskał do rady redakcyjnej wielu nowych współpracowników, między innymi redaktorkę *Gazetki Pioniera* Janinę Kowalską, Ładę Krumniklovą oraz polską ilustratorkę zamieszkałą w Czechach, Marię Malecką²⁰. *Jutrzenka* nawiązała wtedy kontakty z *Misiem*, *Świerszczykiem*, *Płomyczkiem*, *Młodym Technikiem*, serbołużyckim czasopismem *Płomjo*, jugosłowiańskim *Cicibanem* oraz czeskim miesięcznikiem dla dzieci, wychodzącym w Jugosławii *Nasz koutek*²¹, te związki przetrwały aż do roku 1990. Kontakty zostały nawiązane także z warszawską Naszą Księgarnią. Niestety w tymże czasie nakład *Jutrzenki* spada z 4600 egzemplarzy do 2700. Rynek podręcznikowy uległ nasyceniu, tym samym *Jutrzenka* w coraz większym stopniu odchodziła od roli podręcznika i stawała się czasopismem, wzorując się na czeskich czasopismach dla dzieci, jak *Sluničko* i *Mateřidouška*²².

Istotne zmiany przeszła *Gazetka Pioniera*. W latach 1962–1968 ponownie była redagowana w Pradze (jak jej pierwsze cztery numery), a redaktorzy piśmka

¹⁹ Nazwa „pionier” była lansowana i obowiązywała w okresie komunistycznym, podczas praskiej wiosny, kiedy dochodzi do liberalizacji życia społecznego i politycznego, ustala się nazwa „harcerz”, wtedy dochodzi również do reaktywacji Związku Harcerstwa Polskiego w Czechosłowacji (1968–1972). Nazwa „harcerz” powraca znów po 1989 r.

²⁰ <http://www.pctesin.cz/ogniwo/index.php?h=126151762262396778> (dostęp: 7.01.2013).

²¹ Tamże. Niestety, bliższych informacji na temat tej współpracy brak. Nie żyją już starzy redaktorowie, a obecna redakcja nie posiada informacji na ten temat, brak ich też w Ośrodku Dokumentacji Kongresu Polaków, jak również w Archiwum PZKO.

²² K. Santarius: W 40-lecie *Jutrzenki* i *Ogniwa*, *Zwrot* 1985, nr 10, s. 45.

pracowali nad nią korespondencyjnie²³. W maju 1968 roku dochodzi do zmiany nazwy. Została przemianowana na *Naszą Gazetkę*. Nakład pisemka w tym czasie nieco spada (do 1500 egzemplarzy); w późniejszym okresie wraca do pierwotnej wysokości. Od 1969 roku redakcja znów powraca na teren Zaolzia, do Czeskiego Cieszyna. Do 1970 roku *Gazetka* była finansowana przez *Českého pionýra* oraz ORN w Ostrawie, natomiast od 1971 roku ponownie wychodzi w ramach wydawnictwa *Mladá fronta* w Pradze²⁴.

W trudnym początkowym okresie „normalizacji”, po usunięciu Henryka Jasiczka ze stanowiska redaktora naczelnego *Jutrzenki*, na okres trzech roczników jej redakcję ponownie objął Józef Ondrusz. Zmiany dotyczą także *Naszą Gazetkę*, która powraca do starej nazwy *Gazetka Pioniera* z podtytułem *Dwutygodnik dla Dzieci i Młodzieży*.

W 1973 roku do *Jutrzenki* przychodzi nowy redaktor naczelny Czesław Curydło i kieruje nią do 1997 roku. Dzięki staraniom wizytatora wojewódzkiego – Franciszka Szopy, kierownika Okręgowego Instytutu Pedagogicznego – dr Józefa Macury i sekretarza redakcji *Jutrzenki* oraz *Ogniwa* – Jana Kotasa Ministerstwo Szkolnictwa i Państwowe Wydawnictwo Pedagogiczne w Pradze zapewniło obu redakcjom od roku 1975 lokale w centrum Czeskiego Cieszyna, nowe umeblowanie, a przede wszystkim pełne etaty dla redaktorów²⁵.

W tym czasie z redakcją współpracował prof. Edmund Rosner, wykładowca filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, a odpowiedzialnym za sprawy ideologiczne pisemek w trudnym okresie „normalizacyjnym” szczęśliwie został dr Józef Macura – człowiek bezpartyjny²⁶. Nakład wynosił w tym czasie 2700 egzemplarzy, z tego około 400 *Jutrzenek* wędrowało do trzech szkół w Polsce (nieoficjalnie – rzeczywiste koszty jednej gazetki wynosiły 16 Kčs, a czytelnicy płacili tylko 1 Kčs – dlatego wydawca zabronił wysyłki *Jutrzenki* do PRL)²⁷. W skład Rady Redakcyjnej czasopism weszli: Janina Kowalska, Maria Janiurek, Janina Czaja, Lidia Pawłas, Antoni Pieknik, Józef Ondrusz, Józef Macura.

W 1974 roku redaktorem naczelnym *Ogniwa* zostaje Henryka Żabińska. W skład Rady Redakcyjnej weszli: Gustaw Sajdok, Kazimiera Bajer, Anna Krzywoń, prof. Maria Ramsza, Eugenia Kaña, Lidia Przeczek, Franciszek Szopa, Roman Żyła. Ilustratorką była wtedy Maria Malecka, układ graficzny tworzył Adolf Stehno.

W dalszym ciągu rozwijana była współpraca z *Naszą Księgarnią*, Państwowym Zakładem Wydawnictw Szkolnych oraz z redakcjami czasopism dziecięcych i młodzieżowych w Warszawie. *Nasza Księgarnia* przesyłała na teren Zaolzia różne nowości wydawnicze – przede wszystkim jako nagrody dla czytelników,

²³ J. Kowalska: Pisma dla młodzieży. *Nasza Gazetka – Gazetka Pioniera*, Zwrot 1972, nr 9, s. 9.

²⁴ Tamże.

²⁵ <http://www.pctesin.cz/ogniwo/index.php?h=126151762262396778> (dostęp: 7.01.2013).

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

załatwiała stypendia dla redaktorów²⁸. Z okazji okrągłych jubileuszy *Jutrzenki* i *Ogniwa* na uroczystości byli zapraszani delegaci ZNP, Ministerstwa Edukacji, wydawnictw i redakcji. W roku 1975 obie redakcje zostały nagrodzone medalem pamiątkowym z okazji 200-lecia KEN. Kolejne wyróżnienia w następnych latach to medal Zasłużony dla Kultury Polskiej (1983) i medal Twórcom i Przyjaciołom Dziecięcej Książki (1985). Profesorowi J. Kotasowi przyznano Order Uśmiechu (1974), Czesławowi Curzydło, Józefowi Ondruszowi i Józefowi Macurze Medal Komisji Edukacji Narodowej oraz odznakę Zasłużony dla Kultury Polskiej.

Zmiany na stanowisku redaktora naczelnego nie ominęły *Gazetki Pioniera*; po odejściu Antoniego Sochora w 1983 roku, obowiązki redaktora naczelnego na krótko przejmuje Janina Kowalska, a od maja 1984 roku nowym naczelnym zostaje Bohdan Prymus.

Po aksamitnej rewolucji z racji trudnej sytuacji finansowej nikt nie garnął się do wydawania polskich czasopism szkolnych. Dopiero dzięki staraniom ówczesnych posłów do parlamentu Tadeusza Wantuły (Czeska Rada Narodowa²⁹) i Danuty Brannej (Zgromadzenie Federalne³⁰), premiera Petera Pitharda, ambasady RP w Pradze, Wspólnoty Polskiej, a zwłaszcza staraniom prof. Andrzeja Stelmachowskiego, który wyznaczył fundusz ratowniczy w wysokości 100 000 koron na dalszą działalność pism³¹, udało się gazetki utrzymać.

W nowej rzeczywistości polityczno-społecznej doszło do licznych zmian. Niestety, skończyły się wizyty wybitnych osobistości z Polski. Nowym, tymczasowym wydawcą *Jutrzenki* i *Ogniwa* był samodzielny Wydział Pedagogiczny³² w Ostrawie, a później Uniwersytet Ostrawski. Od 1995 r. kolejnym wydawcą został Ośrodek Służby Szkole i Technologii Informacyjnej w Karwinie-Frysztacie. Obniżono nakłady obu pismek – każdego do 1800 egzemplarzy.

Uspokojenie nastąpiło dopiero w 1996 r., kiedy *Jutrzenka* oraz *Ogniwo* przeszły pod opiekę Polskiego Centrum Pedagogicznego w Czeskim Cieszynie powstałego rok wcześniej. Z powodu braku dotacji państwowej w dalszym ciągu borykały się jednak z problemami finansowymi, co powodowało wzrost ceny

²⁸ Tamże.

²⁹ Česká národní rada – izba nižsza parlamentu Czeskiej Republiki Socjalistycznej istniejąca w latach 1968–1992. Powstała po federalizacji Czechosłowacji jako parlament narodowy, obok niego na Słowacji działała Slovenská národní rada. Česká národní rada liczyła 200 deputowanych, wybieranych na 4-letnią kadencję. 1 stycznia 1993 r. przekształcona w Izbę Poselską Republiki Czeskiej.

³⁰ Federální shromáždění – izba wyższa czzechosłowackiego parlamentu federacyjnego, działająca w latach 1969–1992. Składała się z dwu komór Sněmovny lidu (liczącej 200 krzesel, tu zasiadała Danuta Branna) i Sněmovny národů (licząca 150 krzesel). Kadencja deputowanych trwała 5 lat. W okresie komunistycznym, a zwłaszcza normalizacyjnym, rola Zgromadzenia Federalnego była raczej formalna.

³¹ <http://www.pctesin.cz/ogniwo/index.php?h=126151762262396778> (dostęp: 7.01.2013).

³² W roku 1953 powstała w Ostrawie Wyższa Szkoła Pedagogiczna kształcąca pierwotnie nauczycieli drugiego stopnia szkół podstawowych. W roku 1959 uczelnia zmieniła nazwę na Instytut Pedagogiczny w Ostrawie, a od roku 1964 placówka ta działała samodzielnie pod nazwą Wydziału Pedagogicznego. Potencjał samodzielnego Wydziału Pedagogicznego wykorzystano w roku 1991, kiedy to powstał Uniwersytet Ostrawski.

– najpierw do 4 Kč, następnie 6 Kč, potem 8 Kč. Obecnie jeden numer kosztuje 22 Kč. Spada również nakład – obecnie i *Jutrzenka*, i *Ogniwo* drukowane są w liczbie 1300 egzemplarzy. Choć obecnie sytuacja finansowa obu pism wydaje się ustabilizowana, to w ostatnim dziesięcioleciu ich dziejów nie obeszło się bez okresów niepewności, a wydawca kilkakrotnie musiał uzasadniać ich przydatność w procesie nauczania³³. Obecnie obie gazetki drukowane są przy wsparciu finansowym Ministerstwa Szkolnictwa, Młodzieży i Wychowania Fizycznego Republiki Czeskiej.

Zmieniali się także redaktorzy obydwu pism. W latach 1990–1994 *Ogniwem* kierował Władysław Sikora. Po nim stanowisko objęła Bogdana Najder, absolwentka Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze. Podczas jej urlopu macierzyńskiego wydawaniem gazety zajmował się emerytowany nauczyciel, poeta Gustaw Sajdok (wrzesień 1996–czerwiec 1997). Od 1999 roku nową redaktorką naczelną zostaje Renata Bilan, absolwentka Wydziału Dziennikarstwa Uniwersytetu Karola w Pradze, od listopada 2000 roku pomaga jej nauczycielka Grażyna Zubek, absolwentka polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, która we wrześniu 2001 roku zostaje redaktorką naczelną i samodzielnie tworzy *Ogniwo* do dziś.

Po odejściu Czesława Curzydły (1997) na emeryturę, redaktorem naczelnym *Jutrzenki* zostaje, współpracująca z gazetką od roku 1995, Barbara Glac, absolwentka Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Od września 1997 roku okładki obu pism drukowane są w pełnym kolorze. Nieustannie pojawiają się nowe, aktualne tematy – przykładowo: ekologia, internet, nauka języków obcych, wiadomości o państwach europejskich, ciekawostki z dziedziny sportu, wydarzenia z życia poszczególnych klas i szkół, jubileusze i inne uroczystości szkolne, twórczość młodzieży, prezentacja uzdolnionych uczniów.

Z założenia pismo służy pomocą metodyczną i jako takie zajmują się tematami związanymi z programami nauczania. Można z nich korzystać na lekcji języka polskiego, wychowania obywatelskiego, historii, języków obcych, biologii itp. Od września 2007 roku są dostępne w internecie, w formacie pdf.

W nowej demokratycznej rzeczywistości dochodzi też do zmian w *Gazecie Pioniera*, która znowu uzyskuje nazwę *Nasza Gazetka*. Zmieniał się też jej wydawca, którym kolejno była Rada Naczelna Harcerstwa Polskiego w Republice Czeskiej, Kongres Polaków, Stowarzyszenie Obywatelskie Silesia. Z powodów finansowych ograniczono ilość numerów z 22 do 20 na rok. W 1994 roku pismo objął nowy redaktor naczelny – Jan Kubiczek. Pełnił tę funkcję najpierw wspólnie z Barbarą Glac do 2005 roku, później samodzielnie do końca działalności pisma – do grudnia 2012 roku. W tym czasie kolejny raz ograniczono liczbę numerów, jednak pismo ukazywało się w kolorze, w formacie A4, na 20 stronicach w nakładzie 1000 egzemplarzy, dostępne było również w internecie. Powodem

³³ <http://www.pctesin.cz/ogniwo/index.php?h=126151762262396778> (dostęp: 7.01.2013).

jego zamknięcia był brak środków finansowych, niestety, od marca 2012 roku nie działa już oficjalna strona pisma w internecie. Obecnie prowadzone są próby przekształcenia *Naszej Gazetki* we wkładkę *Głosu Ludu*³⁴.

Audycje informacyjne w języku polskim

Media polskojęzyczne nie obejmują tylko prasy³⁵. Obecnie, od poniedziałku do piątku od godziny 19:05, w radiu Český rozhlas 3 Ostrava lub w internecie można słuchać w języku polskim audycji „Kwadrans Polskich Aktualności”. Jest to serwis informujący o wydarzeniach kulturalnych, działalności zaolziańskich organizacji i instytucji polskiej mniejszości narodowej. „Kwadrans” przynosi także informacje na temat literatury polskiej i zaolziańskiej, historii, wydarzeń w Polsce, Czechach i na Zaolziu. Program przygotowują redaktorki: Krystyna Berki, Halina Drabek i Martyna Radłowska-Obrusnik.

Obecność polskiej audycji ma w radiu długoletnią tradycję, jej początek to 1 lipca 1950 r. godzina 16.50³⁶ – pierwszy program poprowadził Bolesław Duława (został usunięty ze stanowiska w okresie „normalizacyjnym” w 1972 r.), a wkrótce dołączyła do niego Otylia Bolková. Powołanie do życia redakcji audycji polskich było następstwem Protokołu dodatkowego Umowy czechosłowacko-polskiej z 1947 roku³⁷. Audycja przynosiła informacje i drobną publicystykę. Niemal od samego początku z radiem współpracowali aktorzy Polskiej Sceny Teatru Cieszyńskiego, którzy przedstawiali tu utwory dramatyczne, recytowali poezję; innym współpracownikiem był Henryk Jasiczek, który czytał swoje felietony, refleksje z podróży itp.

Warto wspomnieć, że w latach 1970–1981 audycje o polskiej mniejszości narodowej na Zaolziu, propagując jej kulturę i tradycje, prowadził w katowickim radiu Stanisław Jarecki w programach „Na południe od Czantorii” i „U rodaków zza Olzy”.

Polskie wiadomości, wspominające o najważniejszych wydarzeniach regionu przygranicznego, można oglądać także w telewizji, w czeskiej Jedyńce. Do „Wiadomości” w języku polskim dołączane są czeskie napisy. Program można oglądać w każdy piątek po godzinie 18.00, po zakończeniu wiadomości regionalnych w języku czeskim. Program trwa 5–7 minut, jest również dostępny w internecie.

Polskojęzyczne wiadomości, informacje, ogłoszenia, reportaże, doniesienia z terenu i imprez kulturalnych pojawiają się również w telewizjach regionalnych – w Regionalnej Telewizji Trzyniec, w programach: „Bystrzyckie minuty”, „Cie-

³⁴ I. Kraus-Žur: Problemy polskiej prasy, *Třinecký hutník* 2013, nr 5, s. 6.

³⁵ Informacje na temat mediów zaolziańskich można też znaleźć w Leksykonie PZKO (O. Toboła i M. Radłowska-Obrusnik (red.), Czeski Cieszyń, 1997) oraz w książce: D. Kadłubiec *et al.*: *Polská národní menšina na Těšinsku v České republice*, Wydział Filozoficzny UO, Ostrava 1997.

³⁶ M. Grzegorz: 40-lecie audycji polskich, *Zwrot* 1990, nr 7, s. 39.

³⁷ Tamże.

szyńskie minuty” i „Trzynieckie minuty”, a także w drugiej regionalnej telewizji Polar w programach takich, jak „Ekspres stonawski”, „Ekspres hawierzowski” i in., gdzie obok reportaży w języku czeskim, emitowane są także reportaże po polsku.

STRESZCZENIE

Polskojęzyczne media na Zaolziu

Niniejszy artykuł jest pracą przeglądową, dotyczy historii polskojęzycznych mediów na terenie Zaolzia. W pierwszej części podano krótki przegląd czasopiśmiennictwa na tym terenie od zakończenia drugiej wojny światowej do 2012 r. Dalej przybliżona została historia gazety *Głos Ludu*, czasopisma *Zwrot* i piśmiennictwa dla dzieci i młodzieży: *Jutrzenka*, *Ogniwo* i *Nasza Gazetka*. Krótko opisano polskojęzyczne audycje w radiu Český rozhlas Ostrava, polskojęzyczne programy w telewizjach regionalnych i Telewizji Czeskiej 1.

Słowa kluczowe: media, prasa, Zaolzie